

FÖLDTANI KÖZLÖNY

Band LXIX. kötet. 1939.

április—június.

Heft 4—6. füzet.

AZ ELSŐ VALÓDI DICEROCARDIUM SP. A MAGYARORSZÁGI FELSŐ TRIASZ RÉTEGEKBEN.

Írta: ifj. Noszky Jenő.

DIE ERSTE, ECHTE DICEROCARDIUM-ART AUS DEN OBEREN TRIAS-SCHICHTEN UNGARNS.

Von: J. Noszky jun.

Rétegtani helyzetüket illetően bizonytalan, Duna balparti mezőös hegyrögök behatóbb tanulmányozása közben Szendehely határában a felső triász mészkőből hosszú munkával és ismételt gyűjtések révén gazdag — főleg megalodusokból álló — kőülettársaságot találtam. Egy nagyobb mészkőtömb szétbontása közben hazánk kőülettársaságának ezideig ismeretlen képviselőjét, egy valódi *Dicerocardiumot* sikerült kiszabadítanom.

Hazánkból *Dicerocardium* néven írtak ugyan már le néhány kőületpéldányt, azonban azok *Stoppani* alakjától igen eltérő, rendkívül megnyúlt búbesapokkal rendelkező fajok voltak. Nyilvánvaló volt, hogy itt a faji jellegek túl távan vett, helytelen alkalmazása következtében teljesen idegen fajok kerültek közös csoportba. Már *Vigh* (1.) kifejti ezt a nézetét 1914-ben megjelent munkájában s szóban is többször hangoztatta később.

Kutassy is hasonló eredményre jutott a hazai pachyodonták tanulmányozása közben, mikor is szintén észrevette a *Dicerocardium eupalliatum* *Frech*, *D. incisum* *Frech* és *varietása*, valamint a *D. mediofasciatum* *Frech* nemi különállóságát. *Kutassy* (2.) az igazán megokolt szétválasztását végre is hajtja s a megnyúlt búbesapú alakokat az új *Paramegalodus* genusba különíti el a *Dicerocardiumoktól*; bárha a *Paramegalodus* genus jellemzését nem adja meg.

A Szendehelyről kikerült *Dicerocardium* megerősíti a szétválasztás jogosságát. Mivel hazánkban ez az első, valódi *Dicerocardium* lelet, szükségesnek tartom annak mielőbbi ismertetését, míg a fauna többi részét majd a terület leírásával adom közre.

Familia: *Dicerocardiidae* *Kutassy* 1934.

Genus: *Dicerocardium* *Stoppani* 1865.

Dicerocardium hungaricum nov. sp.

Ez az egyetlen példányban előkerült, új faj, a kisebb alakokhoz tartozik. Megtartási állapota a sérülései ellenére is olyan, hogy

a genus jellegek jól felismerhetők rajta. A jobb és bal teknő egyenlően fejlett. A teknők erősen részaránytalanok és elől laposan nyomottak. Példánymnk homloknézetben szívalakú, oldalnézetben erősen megnyúlt háromszögre emlékeztet.

Mint már említettem a példány sérült. Jobb teknőjének búb-része az állat pusztulásakor betörhetett, amit a horpadásban látható héj-darabok is bizonyítanak. Hiányzik még a teknők hátranyúló, vékony és elkeskenyedett végső kis része, amit a praeparálásakor nem sikerült kiszabadítanom a beburkoló kőzetanyagból.

A teljessé kiegészített példány méretei a következők:

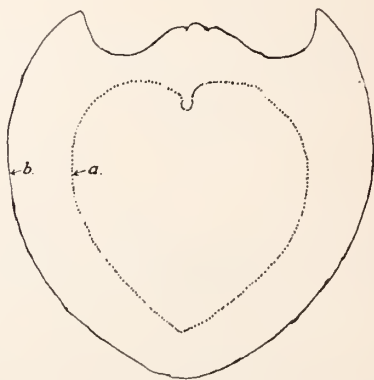
hosszúság:	56 mm
szélesség a homloki oldalon	52 „
magasság a homloki oldalon	48 „

A példány jobb teknője héjas, míg a bal teknő nagyrészeről hiányzik a héj. A záros perem környékén a héj meglehetősen hibátlan, ezért a 3. számú ábrán is érzékeltetett, visszakanyarodó növekedési vonalak jól kivehetők.

Nagyon jellemző e fajra a viszonylag vékony, meszesedett héj, amelynek vastagsága megközelítőleg 1—1.5 mm.

A lunula alacsony, azonban a kis búbok alá legömbölyödött szélekkel erősen bemélyülő (5. ábra).

Fajunk legközelebbi rokona a *Dicerocardium gemmellaroi* Di Stef. faj, amelytől azonban határozott jellegek választják el. Hasonlít hozzá homlok és oldalnézetben, a körvonal lefutásában, valamint a teknők hosszúra nyúlt kialakulásában. De már a búbok kialakulása lényegesen eltérő. Így a *D. gemmellaroi* búbja alig emelkedik ki egy kissé, a lunula helyén kiemelkedő zárosperemi rész, a búb és zárosperem közt bemélyedt árok van. Ezeket a különbségeket jól mutatja az alábbi két körvonal rajz:

a) = A *D. hungaricum* nov. sp. körvonala homloknézetben. — Frontalansicht der Umrisslinien von *D. hungaricum* nov. sp.

b) = A *D. gemmellaroi* Di Stef. körvonala homloknézetben Di Stefano (3.) ábrája nyomán. — Frontalansicht der Umrisslinien von *D. gemellaroi*.

Talel II. tábla

Hj. Noszky Jenő: AZ ELSŐ VALÓDI DICEROCARDIUM SP. A MAGYARORSZÁGI FELSŐ TRIASZ RÉTEGEKBEN.

J. Noszky jun: DIE ERSTE, ECHTE DICEROCARDIUM-ART AUS DEN OBEREN TRIAS-SCHICHTEN UNGARNS.

TABLAMAGYARÁZAT. - TAFELERKLÄRUNG

Mind az 5 ábra a *Dicerocardium hungaricum* nov. sp.-t tünteti fel.

Figur 1—5 *Dicerocardium hungaricum* nov. sp.

Felülnézetben — kissé balra fordítva. — Von oben — Steinkern etwas links gedreht.

2 = Oldalnézetben — a bal oldal felől. Seitenansicht — von der linken Seite.

-- Felülnézetben. — Von oben.

. = Oldalnézetben — a jobb teknő felől. - Seitenansicht — von der rechten Seite.

-- Homlok nézetben. — Frontalansicht.

A *D. curionii* Stopp-nál a búbok magasak, egymástól távol állanak és mivel a zárosperem nem domborodik ki, egyetlen „V”-alakú árok van a két búb között. Fajunknál a búbok beesavarodása nagyobb, úgy, hogy a zárosperem vonalában majdnem összeérnek.

Igen jellemző fajunkra még az, hogy a *D. gemmellaroi*-nál (3.) és a *D. curionii*-nál a búbtól kiinduló és a héj hátsó végéig húzódnó feltűnően éles perem hiányzik. Itt a búb törésmentes ívben hajlik át az oldalba. A lunula felől a zárosperem és a búb között ferdén kifutó, az oldalon a teknő sarka felé fokozatosan megszünnő, lapos árokszerű mélyedés van. Ennek a zárosperem felőli szélét éles perem határolja. E perem és a teknők érintkező vonala közti keskeny héjrészlet a zárosperem felé meredeken esik le és a ligamentum befogadására szolgáló árkot alkotja.

A záros árok végén a sarkok felé a héj kis tarajt alkot, úgy, hogy a két kiemelkedő perem közt egy kis gerine fejlődik ki, amit a 3. ábrán jól láthatunk.

A zárosszerkezetét nem láthatjuk, mert a héj zárt. E kérdés tisztázására további gyűjtések és vizsgálatok hivatottak.

E *Dicerocardium*mal előkerült fauna alapján rétegeinket a noricumba kell helyezni. Megemlítem azonban már most, hogy a kísérő megalodusok nagy része is új alaknak bizonyult.

A *Dicerocardium hungaricum* lelőhelye Nógrád megyében, Szendehely közvetlen szomszédságában a „227” jelű Kálvária-dombtól a Kapásúti-patakba torkolló mellékárok összefolyásánál van.

A holotípus a m. kir. Földtani Intézet múzeumában van.

*

1938. gelang es mir gelegentlich einer eingehenden, geologischen Aufnahme der am linken Donaufer liegenden Gebirgsschollen des ungarischen Mittelgebirges, — in dem Noricum angehörenden Dachsteinkalk, am Ende eines Seitengrabens, der unterhalb des Kalvarienhügels von Szendehely beginnend in den sogenannten Kapásúti-er Bach einmündet, — in der sich vornehmlich aus Megalodusarten zusammensetzenden Fauna auch eine interessante *Dicerocardium*-Art zu finden. Diese erwies sich nicht nur als eine neue Art (auch unter Megaloden befanden sich einige neue Arten), sondern stellt gleichzeitig das erste, echte *Dicerocardium* aus Ungarn dar.

Alle übrigen, in dieses Genus gestellte, bezw. als zu ihm gehörig beschriebenen Formen müssen nämlich auf Grund der Arbeiten von V igh (1.) und K u t a s s y (2.) in das Genus *Paramegalodus* eingereiht werden.

Von unserer als *Dicerocardium hungaricum* nov. sp. benannten Form kam nur ein einziges, steinkernartiges Exemplar zum Vorschein, das unterhalb des Wirbels der rechten Schalenhälfte etwas beschädigt ist. An der rechten Hälfte ist die Schale vorhanden, an der linken fehlt sie hingegen zum grössten Teil.

Die neue Art gehört zu den kleineren Formen. Ihre Masse sind: Länge — 56 mm; Höhe an der Frontalseite gemessen — 48 mm; Breite, ebenfalls an der Frontalseite gemessen — 52 mm.

Entlang der Schlossränder ist die Schale ziemlich unverletzt erhalten, so dass an diesen Stellen die in Fig. 4. wiedergegebenen Wachstumslinien gut feststellbar sind. Die beiden Schalenhälften sind symmetrisch ausgebildet. Jede Schale für sich ist jedoch stark asymmetrisch, vorne flachgedrückt. Unsere neue Art ist daher in der Frontalansicht herzförmig, von der Seite gesehen erinnert sie jedoch an ein stark in die Länge gestrecktes Dreieck. Charakteristisch für die Art ist die verhältnismässig dünne (kaum 1—1.5 mm starke) verkalkte Schale. Ihre Lunula ist niedrig, besitzt eine abgerundete Kante und biegt sich stark unter die verhältnismässig kleinen Wirbel ein. (s. Fig. 5.)

Unsere Art ist am nächsten verwandt mit *Dicerocardium gemellaroi* Di Stef. von welchem sie sich jedoch durch fest umrissene Merkmale unterscheidet. Die Ähnlichkeiten bestehen in der Frontal- und Seitenansicht, im Verlaufe der Umrisslinien, sowie in der Längsstreckung der Schale. Aber schon die Ausbildung der Wirbel zeigt weitgehende Abweichungen. So erhebt sich der Wirbel von *D. gemellaroi* kaum etwas, anstelle der Lunula finden wir einen erhabenen Schlossrand und zwischen dem Wirbel und dem Schlossrand einen vertieften Graben. Die beiden vorherstehenden Umrisszeichnungen zeigen deutlich diese Unterschiede.

Bei *D. curionii* Stopp. sind die Wirbel höher, stehen weit voneinander entfernt und zwischen ihnen befindet sich nur ein einziges „V“-förmiger Graben, da der Schlossrand nicht erhöht ist. Bei unserer Art ist die Drehung der Wirbel grösser, so dass sie sich in der Linie des Schlossrandes fast berühren.

Sehr charakteristisch ist für unsere Art auch noch der Umstand, dass bei *D. gemellaroi* (3) und *D. curionii* vom Wirbel ausgehende und bis zum Hinterrande der Schale ziehende, auffallend scharfe Wulst fehlt. Hier greift der Wirbel in einem ungebrochenen Bogen über die Seite hinweg und gegen die Ecke der Schalenhälfte zieht eine allmählich verschwindende, seichte, grubenartige Vertiefung.

Am Ende der Schlossvertiefung, gegen die Ecke zu, bildet die Schale einen kleinen Kamm, so dass also zwischen den beiden erhöhten Rändern ein kleiner Grat entsteht, wie dies in Figur 3. gut zu sehen ist.

Der Bau des Schlossapparates konnte bisher nicht untersucht werden, da der Fund ja einen Steinkern darstellt. Vielleicht gelingt es später auf Grund neuerlicher Funde auch diesbezüglich Aufklärung zu erhalten.

Die Holotype befindet sich im Besitze des Museums des königl. Ungar. Geol. Institutes.

IRODALOM — SCHRIFTTUM:

1. Vigh Gyula: Adatok az Esztergom-vidéki triasz ismeretéhez. (Földtani Közlöny, 1914. XLIV. k. 572—577. l.) — Beiträge zur Kenntnis der Trias im Komitate Esztergom. (Ibid. pag. 599—604. Bd. XLIV.)
2. Kutassy Endre: Paehyodonta mesozoica. (Fossilium Catalogus. I. Animalia. Pars. 68. pag. 3. et 52—53. s'Gravenhage, 1934.)
3. Di Stefano G.: La Dolomia principale dei dintorni di Palermo etc. (Palaeontographia Italiae. Vol. XVIII. 1912. pag. 90—91.)

ÁSVÁNYRENDSZERTANI TANULMÁNYOK, III.

Kategóriák, tagozat, új kötetlékek.

Irta: *Varrinecz Gábor.*

MINERALSYSTEMATOLOGISCHE STUDIEN, III.

Kategorien, Gliederung, neue Verbände

Von: *G. Varrinecz.*

A rendszer fogalma megkívánja, hogy az következetesen legyen felépítve és hogy a következetesség a legalsó tagozattól a legfelsőig terjedjen. Enélkül a rendszer: rendszertelen. Ehhez szükséges a kategóriák számát fölemelni; míg Linné a fajig bezárólag 4 kategóriát állított fel, addig a mai botanikusok 13-at használnak. A legtöbb ásványrendszer 6—7 kategóriával ki tud jönni, de az összes létező kapcsolatok és összefüggések, másrészt az összes megkülönböztető jelek kihasználása, ami által a rendszer csak nyer, több kategória felállítását teszi szükségessé. Rendszerünket főleg az jellemzi, hogy az egyes kategóriák mindig azonos elvek szerint összekapcsolt ásványokat foglalnak egybe.

A felső tagozat a következő kategóriákból áll: főosztály, osztály, alosztály, rend; az alsó tagozatot pedig az alrend, szakasz, alszakasz, csoport és alesoport kategóriái alkotják. Néhány rendszer felső tagozatát a miénkkel összehasonlítva az I. táblázat mutatja be. A főosztályok száma, amint látjuk, hat, mert a nitrideket, foszfidokat, arzenideket és antimonidokat egy külön főosztályba soroltuk. Ennek az új kötetléknek a felállítását indokolja az idetartozó ásványok jóldefiniált volta és az a tény, hogy ezek sem a megfelelő elemekkel, sem a megfelelő szulfidokkal nem izomorfok, tehát e két főosztályból okvetlenül kiemelendők. A pyrit-markazit csoportba tartozó vegyes szulfid-arzenid ásványok nem bizonyítják a